

Я.М. Бабосаў (E.M. Babosov)

Katedra pedagogiky FHPV
Prešovská univerzita v Prešove,
Prešov, Slovakia
E-mail: lpaster@unipo.sk

Асаблівасці сучаснага міжкультурнага дыялогу / *The features of modern intercultural dialogue*

Abstract

It is noted that in the context of globalization of the modern world the dialogue between different cultures is an essential requirement of the XXI century. Social barriers that impede the development of intercultural dialogue, which can not be carried out subject to the socio-cultural identity of various ethnic groups, nations and countries, are characterized. The modern paradigm of intercultural dialogue is based on the recognition of the increasing role of national culture and open, trusting, friendly interchange of cultural values in a multicultural society.

Key words: youth, value, value orientation

Вялікае мноства своеасаблівасцяў культур складае дыхоўны падмурак сучаснай цывілізацыі, што становіцца асабліва прыкметным у эпоху глабалізацыі. Але ў той жа час вялікая розніца культурнай своеасаблівасці розных народаў з'яўляецца, іншым разам, прычынай сацыяльных крызісаў і канфліктаў. Таму дыялог паміж культурамі становіцца адным з найважных патрабаванняў XXI стагоддзя.

Ва ўмовах усё больш значнага паглыблення шматгранных працэсаў глабалізацыі і нарастаючага ўздзеяння яе на паўсядзённае жыццё нашых сучаснікаў вельмі аткуальнае значэнне набывае гарманічнае суіснаванне шматлікіх сучасных культур. Істотную роль у гэтых умовах адыгрывае падтрыманне раўнавагі паміж традыцыйна-этнічнымі і сучаснымі плынямі культурнага авалодання сусветам в умовах фарміравання адзінай сусветнай інфармацыйна-камунікацыйнай прасторы. Найважнае значэнне пачынае набываць глабалізацыя з “чалавечым тварам”, якая арыентуецца на стварэнне шматполюснай садружнасці краін, народаў, культур, якія аб'ядноўваюцца на аснове гуманітарных каштоўнасцяў.

Глабалізацыя пераўтварае нашу планету ў ажыўленае суіснаванне разнастай-

ных культур і цывілізацый. На гэтым скрыжаванні неабходна прытрымлівацца грунтоўных правілаў бяспекі. Але гэта – своеасаблівая бяспека. Ейным асноўным аб'ектам, які патрабуе гуманітарнай абароны, з'яўляецца культура ў мностве сваіх абліччаў. Пры гэтым патрэбна мець на ўвазе глыбінную сутнасць культуры, уласцівыя ёй асаблівасці.

Гэтыя асаблівасці абумоўлены тым бяспрэчным фактам, што сярод розных сацыяльных сістэм самай традыцыйнай і ў то ж час самай наватарскай з'яўляецца сістэма культуры. Гэта своеасаблівасць абумоўлена менавіта спецыфікай культуры, якая, па вельмі дакладнай заўвазе выдатнага французскага пісьменніка, драматурга і філосафа Жана Поля Сартра, з'яўляецца крытычным люстэркам, створаным чалавекам для таго, каб, угледзеўшыся ў яго, убачыць свой твар. Узіраючыся ў гэта дзіўнае люстэрка, чалавек жадае заўсёды заставацца самім сабой, гэта значыць, несці ў сабе сваю ўласную традыцыю, але кожны раз ён жадае ў гэтым люстэрку ўбачыць і нешта новае – жэст, прычоску, адзенне, уважлівы ці кплівы погляд, сацыякультурнае ўздзеянне моды і музыкі.

Уважлівае ўзіранне ў люстэрка культуры, якое можа стаць і павелічальнай лінзай, і памяншальным шклом, непарыўна злучана з тым, што чалавек жыве і дзейнічае і як індывід, і як сацыяльная супольнасць (сямейная, прафесійная, тэрытарыяльная, этнічная і да т.п.), і як усё чалавечае грамадства (род людскі) не ў чыста натуральным, прыродай дадзеным навакольным асяроддзі, а ў асяроддзі, ператвораным чалавечай жа працай і культурай. Таму культура як спецыфічна чалавечая дзейнасць і як шматгранная сістэма духоўных і матэрыяльных каштоўнасцяў, нормаў, ідэалаў, узораў паводзін залучана ў шматгранны працэс структуравання і развіцця грамадства, фармавання і духоўнага ўзвышэння асобы.

Культура, перш за ўсё праз мову, сістэму каштоўнасцяў, нормаў, ідэалаў, значэнняў і знакаў задае чалавеку пэўны спосаб бачання і пазнавання свету, стварэння пэўных формаў жыццядзейнасці ў ім. Таму шматлікія адрозненні паміж краінамі, народамі, сацыяльнымі групамі, якія нярэдка кідаюцца ў вочы, зводзяцца галоўным чынам да істотнага разыходжання ў сістэме культурных значэнняў, якія ўвасабляюцца ў мове, што функцыянуе ў дадзенай краіне ці сацыяльнай супольнасці (этнічнай, тэрытарыяльнай і інш.), звычаях, абрадах, традыцыях, асаблівасцях ладу жыцця і побыту людзей, арганізацыі іх вольнага часу.

Сацыядынаміка культуры народа разгортвае сваю шматстатнасць не толькі ў межах краіны яго пражывання, але непазбежна ўключана ў сусветны культурны кантэкст. Асабліва выразна гэта выяўляецца ў канцы ХХ – пачатку ХХІ стагоддзяў, калі ажыццяўляецца глабалізацыя сучаснага свету. У гэтым шматгранным глабальным працэсе эканамічныя, палітычныя, фінансавыя, ваенныя кампаненты не толькі суіснуюць, але і шматстайна ўзаемаперакрыжоўваюцца з кампанентамі сацыяльна-культурнымі. Адною з найболей рэльефных праяў такой шматграннасці становіцца глабальная

пераарыентацыя культуры, у якой усё часцей ужываюцца паняцці «сусветная культура», «глабальная культура», «трансфармацыйныя культурныя патокі», «электронная культура», «*міжкультурны дыялог*».

Штодзённы, штогадзінны ўплыў, што аказваецца на чалавека электроннымі сродкамі масавай інфармацыі, прыводзіць да ўсё шырэйшага распаўсюду праслаўтаў «глабальнай спажывецкай культуры», крытэрам поспеху якой становяцца не духоўныя каштоўнасці, а вялікія касавыя зборы і прыбыткі. У выніку ў светаўспрыманні абывацеля ўзнікае сіндром лёгкасці - лёгкасці ў атрыманні задавальнення, у змене прыхільнасці да таго ці іншага куміра, у змене светапогляднай пазіцыі і маральных адзнак. «Электронная культура» - гэта масавая культура віртуальнай прасторы, уключаючыся ў якую, чалавек трапляе ў калейдаскапічна зменлівы гульнявы свет, на ярка расквечаным фоне якога маральныя арыенціры пачынаюць шматлікімі ўспрымацца як састарэлыя, другасныя. У адрозненне ад класічнай «электронная культура» арыентавана не на чалавека, прывязанага да пэўнага саслоўя, краіны пражывання, мовы ці нацыі, але адрасуецца чалавеку, які можа знаходзіцца ў любым месцы, прыналежаць да любой нацыі ці сацыяльнага пласту, да любой рэлігіі ці сацыякультурнай групы, гаворыць на любой мове. У такой сітуацыі нароўні з рэальнымі нацыянальнымі, палітычнымі, тэрытарыяльнымі, прафесійнымі і іншымі супольнасцямі складаюцца віртуальныя супольнасці, у якіх людзі злучаны адзін з адным пасродкам Інтэрнэт-паведамленняў. З прычыны гэтага фармуецца здольнасць чалавека існаваць і дзейнічаць у розных культурах, г.зн. своеасаблівы *транскультуралізм*.

Зразумела, што «электронная культура» адкрывае новыя, шырэйшыя гарызонты для творчасці і распаўсюду культурных каштоўнасцяў. Але яна ж нясе з сабой і пэўную небяспеку, ствараючы сітуацыю, калі чалавек, паглыбляючыся ў віртуальную рэальнасць, адрываецца ад рэальнай рэчаіснасці, ад сваіх нацыянальных каранёў, становіцца ўсяедным спажывцом культурных ці *псеўдакультурных* інавацый. Таму ў сучасных умовах новыя грані актуальнасці набывае не новая праблема сацыякультурнай ідэнтыфікацыі розных этнасаў, нацый, краін, асобных індывідаў і іх груп. Узмацненне міжнароднай культурнай інтэграцыі пад уплывам глабалізацыйных працэсаў не можа працякаць і інтэрпрэтавацца па-за лакалізаваным іх нацыянальным кантэкстам. Каб захаваць сваю сацыякультурную ідэнтычнасць, чалавек не павінен выйсці із храма нацыянальнай культуры. Таму нельга дапусціць, каб сусветны рух «электроннай культуры» разбурыў гэты храм.

Пад бесперастанным уздзеяннем СМІ, перш за ўсё, «глабальнага павуціння» (Інтэрнэту), узнікае адпаведная электронная культура, якая ў адрозненне ад класічнай культуры, арыентавана не на чалавека, прывязанага да пэўнага саслоўя ці месца жыхарства, мовы ці нацыі, але адрасуецца любому чалавеку, які можа знаходзіцца ў любым месцы, прыналежаць да любой нацыі ці сацыяльнага пласту, да любой рэлігіі ці сацыякультурнай групы, гаворыць на любой мове. Такая сацыякультурная сітуацыя знаходзіцца ў згодзе з новымі асаблівасцямі размежавання і ўзаемадзеяння розных сацыяльных супольна-

сцяў. Нароўні з нацыянальнымі супольнасцямі ў сучасным *глобалізаваным* свеце суіснуюць адна з адной супольнасці тэрытарыяльныя, рэлігійныя, сацыякультурныя, *гэтэра-* і *гомасексуальна* арыентаваныя, рознаўзроставыя (напр., *цінэйджары* ці ветэраны Другой сусветнай вайны) і інш. Акрамя таго, цяпер узаемадзейнічаюць адна з адной віртуальныя супольнасці, у якіх людзі злучаны адзін з адным пасродкам інтэрнэт-паведамленняў. У выніку фармуецца здольнасць чалавека існаваць і дзейнічаць у розных культурах. Віртуальнасць ёсць шматстайная і шматаблічная. У сваёй шматмернасці яна не супрацьстаіць сапраўднай рэальнасці, а значна пашырае яе прастору, робіць яе больш шматпланавай. Яна пашырае творчыя магчымасці чалавека, рассоўвае межы яго фантазіі, але яна ж здольная адарваць яго ад лакальных меж яго існавання, ад каранёў нацыянальнай культуры.

Масавая культура першапачаткова, у сілу сваёй спецыфікі, імкнецца да глабалізацыі. Яна родная зыходным пазіцыям тэарэтыкаў і прыхільнікаў электроннай версіі глабалізму, паколькі яна ствараецца і распаўсюджваецца ў разліку на спажыванне на камерцыйнай аснове шырокімі масамі людзей незалежна ад іх сацыяльнага статусу, пола, узросту, нацыянальнасці, сацыякультурных пераваг. У сілу гэтых сваіх асаблівасцяў масавая культура імкнецца да максімальнага пашырэння сферы свайго распаўсюду, аж да сусветных, глабальных маштабаў. Добра вядомая глыбокая, прынцыповая, эстэтычна вывераная крытыка масавага грамадства і спараджальнай ім масавай культуры знакамітым іспанскім філосафам і эсэістам *Х. Артэгай-і-Гасэтам*. У сваёй працы «Паўстанне мас» ён папярэджаў пра небяспеку бяздумнага ўварвання «натоўпу» ў вытанчаныя сферы культуры, у літаратуру, музыку і іншыя формы эстэтычнага засваення рэчаіснасці. Гэта крытычная лінія ў адносінах да масавай культуры знайшла далейшыя працяг і канкрэтызацыю ў наступных працах *К. Райтмілса*, *У. Бэц'яміна*, *Т. Адорна*, *М. Хоркхаймера* і шматлікіх іншых філосафаў.

Крытычныя стрэлы, якія выпускаюцца ў адрас масавай культуры, распаўсюджваюцца, як правіла, у інтэлектуальным асяроддзі, пераважна ў кругах эстэтычна развітых пластоў насельніцтва, а спажывацямі яе прадукцыі з'яўляюцца значна шырэйшыя масы, у тым ліку, як гэта не парадаксальна, і прадстаўнікі інтэлектуальнай эліты. У сілу сваёй *спрошчаннасці*, накіраванасці да звычайных чалавечых пачуццяў, да трывіяльных жыццёвых сітуацый масавая культура атрымлівае ўсё шырэйшы распаўсюд у сучасным свеце. Першапачаткова ўласцівая ёй экспансіянісцкая накіраванасць атрымлівае найболей шырокія магчымасці для свайго рэальнага ўвасаблення са з'яўленнем электронных масавых камунікацый, дзе вырашальную ролю граюць спадарожнікавае тэлебачанне і інтэрнэт.

Вельмі важная асаблівасць сацыякультурнага развіцця сучаснай сусветнай чалавечай супольнасці складаецца ў тым, што глабалізацыя, што ўзмацняецца, насуперак яе самым актыўным прыхільнікам і збіральнікам яе пладоў, не вядзе да знікнення нацыянальных інтарэсаў ні ў эканоміцы, ні ў палітыцы, ні тым больш, у культуры. Глобальна ўзаемазлучаны свет зусім не з'яўляецца

безнацыянальным, а шырока распаўсюджваная ў ім стандарты *вэстэрнізаванай*, пераважна амерыканізаванай, культуры не ў стане стаць эталонам адзінай, пашытай па адным узору «сусветнай культуры»¹.

Духоўную аснову багацця чалавечай цывілізацыі, у тым ліку і асабліва ва ўмовах глыбеючай глабалізацыі сучаснага свету, складае шматстатнасць культур. У той жа час адрозненні ў культурнай самабытнасці народаў і краін нярэдка становяцца чыннікам канфліктаў. Таму дыялог паміж культурамі ператвараецца ў адно з найважных паграбаванняў XXI стагоддзя. Любая культура - гэта агульная духоўная надбудова і разам з тым дабратворная глеба для станаўлення пэўнага жыццёвага свету, у якім фармуецца чалавечая рэчаіснасць кожнай асобы, кожнага народа. Такім чынам, абсалютнай і самадастатковай сусветнай культуры, адлучанай ад самабытных нацыянальных культур, не будзе ніколі, а будзе існаваць запатрабаванне, што абвастраецца, ў большай адкрытасці кожнага чалавека, кожнай краіны, чалавечтва ў цэлым у адносінах да розных культур.

Разгортванне *міжкультурнага* дыялогу можа дапамагчы асобнаму чалавеку выйсці за рамкі сваёй нацыянальнай культуры, не пачуваць сябе чужым у новых культурных умовах і знайсці новую самаацэнку і *самаарыентацыю* ва ўзаемадзеяннях з іншымі культурнымі супольнасцямі. Варта ўлічваць, што шырока распаўсюджваная ў працэсах глабалізацыі камерцыйна выкарыстоўваная спажывецкая культура, якая прыводзіць да праслававання «грамадства спажывання», распаўсюджваецца бесперашкодна з вялікай хуткасцю. Гэты працэс выклікае ў шматлікіх нацый запатрабаванне ў культурным самасцвярджэнні і імкненне захаваць і аднаўляць уласныя культурныя каштоўнасці. Таму сур'ёзныя даследчыкі выказваюць сумнеў, што эканамічная і спажывецкая глабалізацыя аўтаматычна выклікае глабалізацыю культурную. Нават шырока вядомы аўтар нашумелай кнігі «Сутыкненне цывілізацый», гарвардскі прафесар *Самуэль Ханцінгтан*, які ўзвясціў непрымірымае супрацьстаянне культур, тым не менш прызнае, што глабалізацыя «прыводзіць да адраджэння незаходніх культур ва ўсім свеце»². А іншы аўтарытэтны амерыканскі сацыёлаг *Джон Нэйсбіт* сцвярджае: «глабалізацыя эканомікі будзе суправаджацца рэнесансам у моўным і культурным самасцвярджэнні», у выніку чаго «шведы стануць больш швецкімі, кітайцы - больш кітайскімі, а французы - больш французскімі»³.

Названыя асаблівасці сучаснага сусветнага культурнага развіцця істотна актуалізуюць неабходнасць шматстайнага дыялогу культур і распрацоўкі сучаснай парадыгмы такога дыялогу. Гэта парадыгма пабудована на падставе разумення таго, што новыя тэхналагічныя інавацыі напачатку XXI стагоддзя прывялі да з'яўлення велічэзнай лічбы каналаў сувязі, якія лёгка і нястрымна перасякаюць геаграфічныя і нацыянальныя межы, пераадоляюць моўныя бар'еры. З прычыны гэтага нарастаючыя ў сваіх маштабах

1 Бабосов Е.М. *Включенность человека в систему культуры* // Человек в социальных системах / Е.М. Бабосов. Минск, 2013 г.

2 Хантингтон С. *Столкновение цивилизаций*. М 2003. с. 130.

3 Нейсбит Дж. *Мегатренды*. М. 2003. С. 114.

працэсы *міксацыі* і *гібрыдызацыі* культурных і *этнанацыянальных тое-насцяў*, узрастанне іх варыятыўнасці становяцца неад'емнымі *атрыбутамі* сучаснай сацыякультурнай панарамы чалавецтва. Сёння ўжо нікога не здзівіць той факт, што можна быць беларусам і пражываць за межамі Беларусі ці палякам, які ніколі не быў у Польшчы.

Зыходнай падставай сучаснай парадэгмы *міжкультурнага* дыялогу з'яўляецца прызнанне неабходнасці адкрытага, ветлівага і даверлівага абмену меркаваннямі паміж людзьмі, сацыяльнымі супольнасцямі, народамі і краінамі з розным культурным, рэлігійным і моўным мінулым і рознымі тэндэнцыямі сучаснага сацыякультурнага развіцця. На гэтым падмурку грунтуецца разуменне таго, што *міжкультурны* дыялогу спрыяе не толькі культурнай, але і сацыяльнай, эканамічнай і палітычнай інтэграцыі і згуртаванню сучасных *шматкультурных* грамадстваў.

Асноўныя прынцыпы сучаснага *міжкультурнага* дыялогу выяўляюцца ў наступным:

1. свабода выбару культурных каштоўнасцяў, стыляў, формаў і відаў культуры;
2. свабода самавыяўлення, самасцвярджэння і самаідэнтыфікацыі асобы ва ўмовах культурнай шматстатнасці;
3. здзяйсненне роўнасці розных тыпаў, відаў, формаў культуры і спосабаў іх распаўсюду;
4. фармаванне ў розных сацыяльна-дэмаграфічных групах, перш за ўсё, у моладзевым асяроддзі, талерантнасці, г.зн. паважлівага, добразычлівага стаўлення да чалавека іншай культуры, нацыянальнасці, веравызнання, мовы ці расы;
5. пераадоленне рознага роду забабонаў у стаўленні да іншых культур, а тым больш асімілятарскіх імкненняў, якія прыводзяць да прыніжэння мовы культуры і нацыянальнай самасвядомасці тых ці іншых народаў.

Названыя прынцыпы *міжкультурнага* дыялогу блізкія і зразумелыя большасці грамадзян Беларусі, падзяляюцца і ўвасабляюцца ў творчасці яе майстроў культуры. Яны ў сутнасці сваёй не проста адпавядаюць, але практычна супадаюць з некаторымі важнымі характарыстыкамі беларускага нацыянальнага менталітэту. На працягу шматлікіх стагоддзяў у беларусаў у іх асобнай і групавой ідэнтычнасці вельмі моцна былі развітыя такія душэўныя якасці, як «*добрасумленнасць*», «*добрэчынасць*», «*памяркоўнасць*», *талерантнасць* – адносіны ды *людзей* іншай нацыянальнасці, культуры, мовы, ладу *жыцця* як роўнагоднага, роўна*вартаснага* суразмоўцы.

У менталітэце беларускага народа склалася і ўвасабляецца ў жыццё прызнанне не *роўнаадлегласці*, а роўнай набліжанасці да народаў, культур і моў народаў, якія жывуць на Захадзе і ўсходзе. Хто не ведае, што на беларускай зямлі нарадзіліся выбітныя дзеячы польскай нацыянальнай культуры Адам Міцкевіч, Станіслаў Манюшка, Міхась Агінскі, *Эльжбета Ажэшка*. Мена-

віта тут пачынаўся творчы шлях сусветна вядомых выбітных мастакоў-абстракцыяністаў Казіміра Малевіча, Васіля Кандзінскага, Марка Шагала. А хіба можна забыцца, што род геніяльнага рускага пісьменніка Фёдара Дастаеўскага паходзіць з беларускай зямлі. Такія прыклады сведчаць, што сама аўра духоўнага жыцця беларускага народа спрыяльная для развіцця *міжкультурнага* дыялогу, *што ўзбагачаецца* найноўшымі дасягненнямі навукова-тэхнічнага прагрэсу і шматколернай, шматнацыянальнай сусветнай культурай.

Нажаль, станаўленне *міжкультурнага* дыялогу не заўсёды адбываецца гладка і без калізій. Падчас свайго развіцця ён, часам, напіхваецца на розныя сацыяльныя бар'еры. Яны могуць быць у розных краінах рознымі і выяўляюцца па-рознаму.

Але найбольш распаўсюджаныя з іх такія:

1. Складанасці *міжкультурных* зносін на некалькіх мовах;
2. Дыскрымінацыя ў дачыненні да мовы, рэлігіі, нацыянальнасці некаторых народаў;
3. Праява ксенафобіі, г.зн. непрымання, нецярылівасці, нянавісці да носбітаў не сваёй, чужой культуры, нацыянальнасці, канфесійнай прыналежнасці.

Такога роду сацыяльныя бар'еры здольныя спараджаць варожы клімат для індывідуальнай і калектыўнай свабоды асобы і сацыяльных груп у сферы сацыякультурнага развіцця і ўсталявання *міжкультурнага* дыялогу. Таму ў сваёй паўсядзённай дзейнасці навуковыя і адукацыйныя ўстановы, творчыя саюзы, розныя грамадскія арганізацыі і рухі павінны імкнуцца да пераадолення такіх бар'ераў, да ўмацавання і развіцця спрыяльнага для духоўнага ўзвышэння чалавека, добразычлівага і ўзаемавыгаднага *міжкультурнага* дыялогу. Толькі мэтанакіраваная і актыўная праца на ніве развіцця нацыянальных культур, павышэння іх ролі ў развіцці сусветнай культуры дае нам шанс для рэальнага і духоўна змястоўнага ўкладу ў сучасны сусветны міжкультурны дыялог.